

HVOR MYTO-LOGISK! – FORSLAG TIL MYTELÆSNINGER 3: MØDET MED DET GUDDOMMELIGE

af Chresteria Jakobsen, Klassisk Filologi (chresteria@chresteria.dk)

For de fleste af os er Gud en noget fjern faktor. Han træder måske i kraft som en dårlig samvittighed, når vi bliver taget med hånden i kagedåsen eller kommer i tanker om kirken juleaften. Men nogen daglig omgang med det guddommelige har vi ikke. Derfor kan det også være svært at forstå antikkens opfattelse af guderne og deres natur. I vore øjne er myternes beretninger om guder og gudinder historier, og vi synes ikke, vi kan tilkende disse væsner nogen eksistens.

Men sådan var det ikke i antikken. Hvis ikke vi forstår disse væsner som noget uhyre konkret, og den religiøse omgang med dem som en teknik, en alternativ form for verdensforståelse, er der kun mærkatet "overtro" tilbage. Det ville imidlertid være temmelig arrogant at opfatte grækerne og romerne som overtroiske, eller med andre ord dumme, og det kan næppe være meningen med vore antikstudier. Vi er altså nødt til at tage de mange templer, altre og skriftlige vidnesbyrd alvorligt.

For hvis ikke vi kan lægge denne opfattelse fra os, kommer vi ikke en forståelse af antikken nærmere. Det er ganske vist rigtigt, at den skepticisme, vi kender i dag, tager sin begyndelse allerede i antikken, men vi ser dog stadig en overvældende mængde af vidnesbyrd om møder med det guddommelige. Dette gælder især mysteriekulterne, der kan ses som reaktioner på en stivnet statskult, hvis ritualer ikke længere gav en personlig oplevelse, og i kulten omkring familien og husholdningen.

Problemet er som sædvanlig kilderne. De mysterieindviede talte som regel ikke om deres oplevelser til uindviede, og hertil kommer, at en religiøs oplevelse grundet sin ikke-hverdagsagtige karakter er svær at kommunikere videre. Huskulten var jo en fast del af hverdagen og er derfor heller ikke beskrevet i detalje i teksterne. Vi er med andre ord nødt til at rekonstruere og forstå et fremmed fænomen gennem spredte, indforståede hentydninger.

Tilbage står myterne, i brændpunktet mellem hverdagsuniverset og den religiøse oplevelsesfære (jf. den første myteartikel i Agora nr. 4, december 2003). Men for at forstå, hvad det er for uudsigelige ting (*arretá*), myterne forsøger at sætte ord på, er vi først nødt til at forsøge at begribe den verdensforståelse, myternes ophavsmænd har haft. Vores opgave bliver at sætte os ind i deres tankegang. Vi er med andre ord nødt til at forstå, hvad *det guddommelige* vil sige for antikkens mennesker. Det er selvfølgelig en større opgave, men vi må jo prøve, så godt vi kan.

Der findes faktisk en hjemlig parallel, som måske kan hjælpe os hermed, nemlig de mange folkemindesamlinger. Hvis vi skruer vor egen kulturs tid bare 150-200 år tilbage, bliver forholdet til det overnaturlige et helt andet. Det bliver meget mere konkret. Elverpigen, eller ellekjællingen, som hun ofte kaldes, møder op på gården og råber på den karl, hun er

forelsket i. Ikke kun han, men alle gårdens beboere kan høre hende. Hun er ikke henvist til en halvvågen drøm eller et glimt ud af øjenkrogen, men der er enighed om hendes tilstedeværelse.

Også nissen er en fast beboer på gården, og han får på dette tidspunkt stadig sin daglige grød mange steder. Til gengæld fodrer han hestene og bringer bonden velstand. Man kan altså i disse kilder se omgangen med det, vi definerer som overnaturlige væsner, som en naturlig del af hverdagen. Der er tale om, hvad man kunne kalde øjenvidneskildringer. Og ved at læse dem, kan man opnå en (i hvert fald tilnærmelsesvis) forståelse af den naturlige omgang, også antikkens mennesker har haft, med disse væsner.

Denne nærhed til det guddommelige hænger i høj grad sammen med en anderledes konsensus. I en verden uden massemedier og blinkende lysreklamer, kan denne side af tilværelsen komme tættere på. Mørket og skyggerne, fraværet af det konstante bombardement af lyd- og synsindtryk giver plads for oplevelser af andre fænomener. Som på så mange andre punkter i studiet af antikken er det altså vigtigt at gøre sig sin egen kultur bevidst. Det er vigtigt at blive klar over, hvilke briller vi selv ser tilværelsen igennem. For ellers dømmer vi andre kulturer på vore præmisser i stedet for deres egne.

Hos Evald Tang Kristensen, en af vore ivrigste folkemindesamlere, kan man læse utallige eksempler på sådanne møder. Går man dem efter, kan man ligefrem se et fælles mønster, som ikke er så forskelligt fra mange af de regler, vi støder på i læsningen af de antikke myter. De følgende eksempler skal dog bare vise tidligere tiders konsensus omkring disse fænomener, også herhjemme.

"En bonde gik en middagsstund i *Asserbo hegn*, da han så en ellepige, som her ude kaldes el-lise, stå og læne sig op mod et træ. På mandens råb: 'Lad mig se dig bag på!' forsvandt hun. Det er et godt råd at fordrive dem med, da de ej tør vise deres ryg."¹

"Ham, a er kaldt efter, han var skovfoged i *Stenalt skov*. Ham og hans kone de gik tit i skoven for at forslå tiden, og da så de tit ellekjællingerne. De var smukke og pæne at se til, men når de kom nær til dem, var de hule i ryggen. Konen var bange for dem, men manden ikke, og så lod de dem have deres gang."²

Ellefolk er hule i ryggen, for deres skikkelse er blot én af flere fremtoningsformer. De er ikke menneskelige, men kan dog, under mødet med mennesker, antage en (ikke fuldendt) menneskelig skikkelse. Til andre tider er de træer eller antager dyreskikkelse. Således kan man hos Tang Kristensen også læse et helt kapitel om nissen som kat. Gør man dem opmærksom på denne ufuldendte menneskelighed, har de det selvsagt med at vende tilbage til en for dem mere nærliggende form, og derfor kan man bl.a. fordrive dem på denne måde. Ofte forelsker mennesker og ellefolk sig i hinanden:

"Et sted var en karl bleven forelsket i en ellekjælling og havde blandet sig med hende, men så blev han kjed af forholdet og nægtede at komme ud til hende en aften. Ellefolkene fik dog fat i ham og rendte så med ham over bakker og moser, så han var helt ude af sig selv. Nu henvendte han sig til en klog mand, og han gav ham det råd, at når nu ellekjællingen kom for at lokke ham med sig igjen, skulde han gå ud i gården til hende – for ind kunde hun ikke komme – og have en meldmad i hånden og gå og bide af. Så skulde han gå hen på

¹ Dette og de følgende citater er givet fra Evald Tang Kristensens *Danske sagn som de har lydt i folkemunde*, 2. udg., Kbh. 1980 (1. udg. 1892-1901). Beretningen her (af en V.L.) er fra bind 2, p. 4, nr. 1.

² Fortalt af Niels Frandsen fra Vore, bind 2, p. 5, nr. 16.

möddingen med det samme og sætte sig der i naturlig forretning. Når hun så det, vilde hun blive kjed af ham. Han fulgte rådet, og da hun så ham bære sig sådan ad, rendte hun sin vej, og han så hende ikke mere."³

Forholdet til nissen har mere karakter af familiær omgang, og parallellen til den antikke huskult er tydelig. Også den antikke græske eller romerske familie havde jo sine husguder, som hjalp til og sørgede for familiens lykke. I Rom kender vi dem som larer og penater.

"Lavst Hylledig i *Outrup* på Mors havde en nisse, hvorfor han altid kunde sælge så meget korn. Den gamle Jens Væver har fortalt mig, at hans faders gård var lige så stor, og marken lige så god som Lavst Hylledigs, men deres korn kunde aldrig slå til, medens Lavst al tid havde nok, så han kunde sælge både rug, byg og havre og kartofler i mængde. Han måtte rigtignok også give nissen føde, for hver aften gik han ud i gangen med nogen grød og mælk, som han da satte oven på loftslemmen til nissen."⁴

Bare i bind 2 (af 8), som disse eksempler er fra, er der et utal af sådanne beretninger, hvor forholdet mennesker og overnaturlige væsner imellem beskrives både fra den positive og negative side. Om ellefolk er der 155 vidneudsagn, om nisser 288, vandvæsner 121, og bind 1 om bjergfolk (Elverhøj o.lign.) indeholder ikke mindre end 1430 beretninger. På trods af kirkens opposition imod denne omgang, har den persisteret ved siden af kirkegængeriet. I nogle beretninger hører man ligefrem om elverpiger, som gerne vil have deres børn med menneskemænd døbt.

Det er med andre ord meget anbefalelsesværdig læsning, hvis man ønsker at forstå, hvordan det guddommelige kan udmønte sig i konkrete møder med væsner. Og hvis man som antikstuderende kan have sådanne eksempler in mente, når man læser de antikke myter og beskrivelser, bliver religionens konkrete manifestation måske nemmere at forstå.

Og så giver de mange møder guder og mennesker imellem også mere mening. De skal ikke tolkes allegorisk, men som udtryk for en konkret omgang. Ofte er der tale om kærlighed. Apollon eller Zeus forelsker sig i en yndig ung pige og forfølger hende, indtil hun, for at kunne blive helt hans, forvandles til et dyr eller et træ (en meget rammende beskrivelse af den religiøse oplevelse). Daphne ender jo således som Apollons hellige træ. De to får, trods den tilsyneladende antagonisme, hinanden til sidst.

Det konkrete møde med det guddommelige udmønster sig således ofte i mødet med det andet køn. En kvinde møder det guddommelige mandlige, og omvendt møder manden det guddommelige kvindelige. Kærlighed mellem guder og mennesker er derfor et gennemgående tema i myterne. Det er ikke så underligt i kulturer, hvor seksualiteten er grundlæggende for verdensforståelsen. Den tilgrundliggende dichotomi er verdens udspaltning i mandligt og kvindeligt, og mænd og kvinder er spejlbilleder heraf. Seksualiteten er hellig og dybt forankret i religionen, i modsætning til vores kristne kultur, der er præget af misogyni og seksualangst.

Gæstfriheden har på samme måde et vigtigt religiøst rationale. Selvfølgelig er den i form af gæstevenskabet med til at sikre et stabilt samfund ved at binde individer sammen, men også i mødet med guderne er den vigtig. Det beskrives i myten om Philemon og Baucis i 8. bog af Ovids *Metamorfoser*. De åbner gæstfrit deres dør for Zeus & Hera og belønnes da også med at få deres fromme ønske om at tjene som præst og præstinde opfyldt.

³ Fortalt af Anders Brøsted fra *Nørager*, bind 2, p. 14, nr. 53.

⁴ Fortalt af Jens Kr. Kristensen fra *Rakkeby*, bind 2, p. 47, nr. 33.

Herefter vil de blive forenet i døden. En oplagt semitisk parallel er historien om Abraham & Sarah, der får besøg af to engle. Også de inviterer de fremmede indenfor.

Og det er netop gæstfrihedens religiøse funktion – at sikre, at menneskene modtager guderne, lige meget i hvilken skikkelse de kommer. Også den fattige tigger kan være en gud i forklædning. Men igen er en viden om det konkrete ved disse møder en forudsætning for at forstå, hvad sådanne myter overhovedet handler om. Og som det forhåbentlig er fremgået, er forudsætningen og forståelsen af den bagvedliggende tankegang mindst lige så vigtig som selve analysen. Det er analysens basis.